

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ БІОГРАФІКИ

УДК [016:929]:087.5: 821.161.2.09

<https://doi.org/10.15407/ub.19.086>

*Олена Валентинівна БУГАЄВА,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-7945-4405>*

*Наталія Петрівна МАРЧЕНКО,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-9814-0826>*

НОВІТНІ УКРАЇНСЬКІ МУЗИЧНО-БІОГРАФІЧНІ ВИДАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ І ЮНАЦТВА

Уперше здійснено спробу систематизувати та узагальнити сучасні українські музично-біографічні видання fiction та non-fiction для дітей і юнацтва. Проаналізовано різні підходи до відбору постатей музикантів і способи переповідання їхніх життєписів для читачів різних вікових груп, а також жанрові особливості біографічних творів, відображені в сюжеті, системі образів, хронотопі, що впливає на стильові особливості текстів.

Ключові слова: музично-біографічні видання для дітей і юнацтва, книга для дітей і юнацтва, біографія музиканта для дітей і юнацтва, біографістика.

У другому десятиріччі ХХІ ст. українська історична біографіка ступає на шлях новацій і динамічних перетворень. Відбувається зміна світоглядних і методичних підходів її досліджень, де біографіка розглядається в «осучасненому» вимірі з позицій джерела соціальної ко-

мунікації та як одна з найбільш мобільних до трансформацій галузей гуманітарного знання. Її органічним сегментом віднедавна стає новий напрям наукових студій — дослідження біографічних видань для дітей і юнацтва, котрі давно утвердилися в дитячому, родинному та шкільному читанні, є постійно затребуваними на видавничому ринку та різноманітними щодо тематичних і змістовних конфігурацій. Як слушно зазначає А. А. Зелінська, «...дитяча біографістика стає дедалі поширенішою в Україні, що свідчить про вибудовування певної вікової вертикалі: біографія конкретної особистості для найменших, для школярів, для дорослих. На кожному етапі відбувається розкриття різних фактів із життя відомої людини, що мотивує читача до роздумів та наслідування» [3, с. 19].

Окремішнє місце в цьому процесі посідає музично-біографічна книга для дітей і юнацтва, котра дає змогу відкрити молодшим поколінням, на жаль, досі мало знаний на загал світ життя та діяльності славетних українських музикантів. Хоча вітчизняний музично-біографічний доробок для дітей нині нараховує лише кілька десятків праць, сам факт його існування свідчить про настання нової ери, що ввійшла у всі сфери життя українського соціуму. Філософія нашого часу потребує серед іншого від біографів музикантів постановки серйозних питань, спрямованих на соціалізацію дитини, формування її національної свідомості та громадянської позиції на прикладах яскравих і патріотичних доль обраних героїв — українських музик світової слави. Запропонований у межах даної публікації фаховий аналіз дитячої музично-біографічної книги, котру ми розглядаємо як маркер трансформації культурно-історичної пам'яті, фактично є першою спробою дослідження цієї теми у вітчизняній гуманітаристиці як історичної й теоретичної проблеми. Враховуючи специфічність матеріалу, дослідження біографічної книги для дітей, зокрема музичної, має додати нових ознак до загальної картини української біографіки з урахуванням сучасних потреб широкого громадянського соціуму.

Відразу варто зауважити, що в цій статті ми зосередимо увагу лише на виданнях, які від початку були орієнтовані саме на юного читача, не торкаючись книг т. зв. «кола дитячого читання», що містить як відповідну віку художню, пізнавальну та навчальну книгу, так і книжки, що ввійшли до кола дитячого читання з дорослої літератури чи були створені безпосередньо дітьми.

Метою нашого дослідження було віднайти та систематизувати сучасні українські музично-біографічні видання fiction та non-fiction для дітей і юнацтва, а також проаналізувати типові підходи до відбору постатей музикантів і способи переповідання їхніх життєписів для читачів-дітей різних вікових груп.

Задля цього ми скористалися методами відбору, типологічного (зіставлення, аналогія, систематизація, узагальнення), герменевтичного та наративного аналізу.

Джерельну базу дослідження становить вибірка *de visu* з репертуару книг, представлених у фондах НБУВ та НБУ для дітей на 1.03.2020 р.

На жаль, проблематика відображення життєписів українських музикантів у книзі для дітей і юнацтва нині не є предметом системних наукових досліджень, а означена лише на рівні побіжної згадки під час аналізу біографіки для дітей (дослідження Т. Качак, Н. Марченко, Л. Овдійчук, В. Кизиловой), рецензування окремих видань (В. Вздольська, Н. Марченко, Л. Овдійчук, В. Чернишенко), дискусій у громадському просторі, формування рекомендацій щодо читання тощо. Тому у своєму дослідженні ми опиратимемося на узагальнювальні праці щодо класифікації творів для дітей Т. Качак [4], біографічних видань А. Зелінської [2] та особливостей документально-біографічних творів і відмінностей історичної та біографічної прози О. Галича, котрий, зокрема, серед суттєвих ознак біографічних творів вирізняє: конкретність одиничної долі (узагальнення життєвого досвіду в одній реальній людській постаті, котра відображає усе різноманіття явищ історії); герой перебуває в центрі подій (ніхто і ніщо не може витіснити його за межі сюжету); ступінь і якість художнього вимислу та домислу обмежені прив'язкою до біографії персонажа [1, с. 278–279]. Також важливі для нас тези містять статті низки зарубіжних дослідників, зокрема Теда Кеслера (Ted Kesler) про синергію тексту та малюнка в книжках-картинках [8], Барбари Бадер (Barbara Bader) щодо особливостей зображення музик у американських біографічних книжках-картинках [6], Бена Хелмана (Ben Hellman) про зміну підходів до біографічного письма в російській книжці для дітей упродовж минулого століття [7], а також система добору персонажів-музик для мультикультурного читання, яку запропонувала Мія Венджен (Mia Wenjen) [9; 10].

До 2014 р. у біографічній прозі для дітей і юнацтва домінували здебільшого постколоніальний дискурс (традиційний пантеон, наголошення страждань героїв, їхньої ролі як «виразників» цілепокладання та типового життєвого сценарію «народу», романтизація та міфологізація персонажів тощо) та низка гендерних, ідеологічних і психолого-дидактичних стереотипів. Вітчизняні музично-біографічні видання були представлені в читанні підростаючих поколінь або численними орієнтованими на дорослого читача виданнями «Музичної України» (скажімо, випусками «Розповідей про композиторів» Л. Бас, серією «Творчі портрети українських композиторів» тощо) або російськомовними науково-популярними книжками зразка «Музыка и

музиканти» Г. Я. Левашової (1969), «Пять портретов. Повести о русских композиторах» Ф. Оржеховської (1971) тощо.

Наприкінці 1990-х — на початку 2000-х рр. біографічні відомості про вітчизняних музик, адаптовані для дітей і юні, почали з'являтися у виданнях для шкільництва, як-от: посібник для вчителя В. Горлової та М. Чабади «Кобзарі. Світова слава української пісні : Елементи народознавства на уроках української мови: 5–11 кл.» (Тернопіль, 2000) та ін. Поява музично-біографічної книги для дітей стала важливим сегментом виховної сфери. Вона дала можливість для шкільництва торкнутися складних тем історії української музичної культури крізь призму життєписів конкретних імен, постатей, осіб. Такий підхід виявився найбільш доступним і ефективним із позицій вироблення у юнацтва адекватних оцінок щодо місця та ролі того чи іншого митця в системі національної культури певного історичного часу. Зримі й живі образи, олюднені картини історії музично обдарованої української нації, показ конкретного музиканта як унікальної особистості в багатомірності його професійних і творчих комунікацій — усе це стає запорукою створення в майбутньому в дитини фундаменту гуманітарних знань і певної фахової ерудиції. Тому навіть елементарне знання дітьми імен видатних українських музикантів, поряд із всесвітньо відомими зарубіжними, має велике значення, особливо якщо воно емоційно забарвлене та підкріплене почуттям гордості за свою націю та славетних представників українства. Відтак упродовж наступного десятиліття музично-біографічні видання для дітей і юнацтва з'явилися в сегменті вітчизняної довідкової та енциклопедичної книги, скажімо: дитяча енциклопедія «Музика: історія музики. Музична абетка. Музичні жанри...», упорядкована М. О. Володарською та Є. С. Каневським (Харків, 2007); довідник школяра «Зарубіжні композитори», упорядкований В. Островським (Тернопіль, 2009) та ін.

Тоді само з'являються й різножанрові видання як fiction, так і non-fiction, зокрема: збірки, присвячені одній постаті («Дівчина з легенди. Маруся Чурай» (Київ, 2005)) чи низці персонажів («Дарунки долі — Муза і Любов : [історії кохання видатних особистостей України]» Н. Топської (Донецьк, 2008)), мистецькі видання для наймолодших («Маленькі історії про великих композиторів XVIII–XX ст.» Н. Корлюк (Київ, 1999), казка про найпершого зрячого кобзаря «Всепереплюк» В. Рабєнчука (Вінниця, 2010)) тощо.

Видання тематичних біографічних збірок й книжкових серій про митців стало одним з пріоритетних у галузі дитячої біографіки, адже ця література формує сталий інтерес до людини певної професії та закладає основу системних знань із різних сфер людської діяльності.

Зокрема, збірка Н. Топської «Дарунки долі — Муза і Любов : [історії кохання видатних особистостей України]», завдяки своїй темі, стала однією з найбільш захопливих. На сайті, присвяченому літературній творчості авторки, розміщено напрочуд сутнісний відгук: «Ми всі так звикли, що біографії... — це пара чисел через тире та кілька назв ключових творів. Між тим, письменники (як і всі митці, зокрема музиканти. — *О. Б., Н. М.*) — насамперед люди, у житті яких теж були успіхи й невдачі, хвилі тріумфу й миті розчарувань. А ще — кохання. Як свідчить ця книга, кохання у класиків здебільшого нерозділене. Мені здається, саме у творчості вони шукали порятунку... висловлювали все неказане, з глибин душі дістаючи дивовижні образи» (URL: <https://www.livelib.ru/author/959157-nelli-topska>).

Варто зауважити, що Н. Топська, обравши тему історій кохання видатних особистостей України як таку, що захочує юнь до біографічного читання, у подальшому розвинула збірку в серію біографічних повістей, коло музичних персонажів котрих визначене іменами славетних співачок і акторок із яскравими та непростими життєвими та сердечними колізіями — Марусі Чурай, Оксани Петрусенко, Соломії Крушельницької, композитора Миколи Лисенка. Їхні біографії, що висвітлюють «шляхи служіння її величності Музиці», є органічним сегментом створеного у збірці колективного портрета найвідоміших українських митців, серед яких майстри сцени, театральні та громадські діячі — Марія Заньковецька, Іван Карпенко-Карий, Марко Кропивницький та інші.

Подією у вітчизняній біографіці для дітей і юнацтва стала поява і донині найчисленнішої та найбільш поширеної в Україні ¹ серії «Життя видатних дітей», започаткованої 2007 р. київським видавництвом «Грані-Т» у формі авторських збірок художніх інтерпретацій окремих епізодів із дитинства відомих людей. Авторами ставали відомі в Україні письменники, серед п'ятірки вільно обраних ними персонажів мав бути хоча б один українець. Спільним було дизайнерське оформлення серії та спосіб структурування відомостей у межах окремого тому.

У серії відображено дитинство 164 персон із 33 країн, які жили та діяли, починаючи з XI ст. й до сьогодні, 70 із них — українці, ще п'ять — вихідці з України. Про музик серед інших постатей написали: А. Надемлінський — про *Антоніо Страдіварі* та *Леоніда Утьосова*, А. Птіцин — про *Фріца Крейслера*, І. Роздобудько — про *Вольфі Моцарта* (Київ, 2007), В. Воскобойніков — про *Джона Ленона*, Л. Денисенко — про *Ігора Стравінського*, Н. Загорська — про *Марію*

---

¹ Книжки серії були перевидані київським видавництвом «Антологія» у 2016 р.

Каллас, К. Лебедева про Девіда Боуї, І. Хомин про Нікколо Паганіні та Соломію Крушельницьку, О. і Н. Шевченки — про Грицька Чубая, Фредді Мерк'юрі та Джеймса Пола Маккартні (Київ, 2008), Є. Анфімова про Михайла Глінку та Модеста Мусоргського, А. Багряна про Марію Заньковецьку (Київ, 2009), Л. Воронина про Фридеріка Шопена (Київ, 2010). Отже, йдеться про 17 постатей, серед яких лише четверо (М. Заньковецька, С. Крушельницька, І. Стравинський, Гр. Чубай) позиціонуються як українці, а Л. Утьосов — як прямо причетний до України.

Музики зображуються як такі, що завдяки правильному підходу до своїх можливостей і праці змогли стати знайомими та впливовими особами. Або ж наголошується їхній суто людський чин, скажімо, здатність відстояти свої гендерні чи громадянські права. Останнє найбільш яскраво виражено в оповідях про українських музик (М. Заньковецька, Гр. Чубай). Поряд із тим автори наголошують їхню залученість у світовий культурний поступ, «всесвітню славу» (С. Крушельницька, І. Стравинський).

Аналізуючи художні особливості біографічних оповідань серії (зокрема, зображення долі Ф. Шопена Л. Ворониною), Л. Овдійчук указує на риси, що ріднять їх із біографічною повістю: «епічна розповідь, кілька епізодів із життя (відповідно до обсягу), реальні та історичні дійові особи, описи: портрет, інтер'єр, пейзаж (в оповіданні їх значно менше з огляду на обсяг)» [5, с. 160], а також наголошує, що «художні біографічні оповідання мають ознаки документалістики та малих епічних творів, а також особливості у виборі засобів, методів зображення й авторської позиції» [5 с. 161]. Дослідниця зазначає, що сюжет зазвичай рухають ключові епізоди біографії (раннє усвідомлення свого покликання, зустріч із учителем музики Войчехом Живним тощо), а зображення часопростору розкриває складнощі реалій буття (Шопен був змушений покинути вітчизну, оскільки вона була окупована ворогом) і водночас ознайомлює з малою батьківщиною героя та місцем, куди він переїжджає задля досягнення своєї мрії (Париж).

Варто визнати, що поширення в нашій країні жанру біографії для дітей (зокрема, музичної) стало важливим стратегічним кроком на шляху відпрацювання різних методик дослідження української біографіки як цілісного гуманітарного явища. Проте не менш суттєвим нині є розв'язання тактичних питань, що постають перед авторами біографій та їх дослідниками і лежать у практичній площині. Йдеться про конкретику вироблення різноманітних змістових, жанрових, тематично-структурних моделей дитячої біографічної книги, котра презентує себе здебільшого як література fiction, про творчий авторський

підхід у їх застосуванні та варіативність біографічного опису. Чи не найголовнішу роль, залежно від вікової групи, відведено в такій книзі слову, мові та ілюстративному матеріалу, дуже щільно змістовно пов'язаних із біографією того чи іншого персонажа. Утім, кожний із перелічених елементів ґрунтується на індивідуальному авторському баченні і потребує особливої уваги у визначенні смислових акцентів тієї чи іншої біографії.

Інтерес до біографіки в Україні, зокрема в колі дитячого та юнацького читання, різко зростає після переломних для самоідентифікації українського суспільства подій 2014 р., що створили принципово інший, порівняно з попереднім, вітчизняний гуманістичний дискурс і кардинально змінили форми та способи письма для дітей. Відтак інституціоналізація вітчизняної музично-біографічної книги для дітей і юнацтва стає можливою внаслідок загальної переоцінки цінностей у системі гуманітарної культури (щодо ставлення до Людини), котра здійснилася і так чи інакше вкоренилася в соціальну й вікову ієрархічну вертикаль українського суспільства. Що ж до появи й поширення в українській літературі для дітей жанру біографії музикантів, то цей процес, з огляду на день сьогоднішній, є закономірним, адже в ньому задіяні ті самі механізми, що призвели до популярності в нашій країні біографічної, життєписної, мемуарної продукції про різних музикантів — виконавців, педагогів, дослідників, просвітян, громадських діячів минулого і сучасності — тих, хто жив та працював і в Україні, і поза її межами. Значну роль у цьому процесі відіграло також постмодерне мислення, для якого визначальним є імператив реінтерпретації. Зразком подібного перепрочитання в буквальному сенсі (герої-школярі шукають правдивий образ достойника з минулого, опираючись на різні джерела) стала серія «12 балів. Історія України» київського видавництва «Зелений Пес», у якій серед іншого була видана книжка Г. Ручай «Маруся Чурай і я: оповідання про життя Марусі Чурай» (Київ, 2016).

Одним із перших видавничих проєктів, де поряд із лінійним (але доволі вичерпним, із цікавим документальним наповненням) викладом біографії містять якісні фотоматеріали, тексти, реалістичні зображення, котрі зручно використовувати в роботі з дітьми, стала серія «Апріорі — дітям», започаткована 2009 р. львівським видавництвом «Апріорі», задля залучення молодших школярів до вивчення біографій і творів визначних митців, зокрема й музикантів (скажімо, «Марія Людкевич — дітям» (Львів, 2016)). Книжки серії втілюють собою краще з традиційного біографічного дискурсу минулого століття, зберігаючи водночас і горезвісний панегіричний підхід у біографічному наративі та добір документального масиву.

В іншому біографічному форматі 2018 р. видано ілюстровану книгу «Це зробила вона»², що вийшла в межах літературного проекту для дітей і підлітків. Книжка-картинка, що складається з 50 розворотів книги (біографії та ілюстрації), розповідає про п'ятдесят найпомітніших жінок України. Суть цієї біографічної книги сформулював один із ідеологів проекту І. Стронговський: «Найцінніше, що ця книжка затребувана, що українське суспільство цікавиться видатними його представницями, і для багатьох ми позакривали деякі „білі плями”». До цих „багатьох” я відношу і себе, і, часом, авторів двотомника. Роль жінок в українській історії не обмежується письменницями і художницями, то ж нам із нашими дітьми є на кого орієнтуватися в будь-якій професії. Щодо того, що цей проект твориться найчисленнішим колективом за всю історію української дитячої літератури, то є в цьому якась історична справедливість» (URL: <https://womo.ua/womo-knigatse-tezh-zrobila-vona/>).

У панорамі історичних персонажів представлено імена як видатних, так і популярних діячів сфери науки, мистецтва, культури, політичного життя України від минулого до сьогодення — Анни Ярославни, Роксолани, Софії Русової, Олени Курило, Лесі Українки, Наталії Кобринської, Надії Пучківської, Алли Горської, Варвари Акулової та ін. У цьому ряду також висвітлено біографії трьох українських співачок світового рівня — Квітки Цісик (Ю. Кропив'янська — авт. тексту, О. Бардєєва — іл.), Марії Литвиненко-Вольгемут (І. Андрусак — авт. тексту, І. Панаріна — іл.) і Марії Сокіл (Я. Сотник — авт. тексту, М. Сокіл — іл.). В історії української музики, оперного і камерного виконавства ці вокальні імена посідають достойне місце. Надзвичайний музичний талант співачок, їхня висока професійна майстерність, наполегливість і працездатність, а також невтомна любов до української музики та народної пісні — ці риси допомогли у визначенні шляхів у їхньому поступі до тріумфального сценічного успіху, а насичені подіями людські долі органічно вписалися в галерею біографічних портретів славетних жінок України.

Одні з перших за доби Незалежності художньо-документальні видання музично-біографічної книги для дітей належать талановитій українській авторці Неллі Топській. Нині її музично-біографічний доробок складається з дев'яти повістей-життєписів, присвячених найвідомішим українським митцям і мисткиням минулого, — ком-

² 2019 р. було видано другий том «Це також зробила вона», у якому представлено нові імена українських жінок, які зробили внесок у різних сферах культурного, суспільного, політичного життя країни. У виданні розширено спектр технік ілюстрацій, додано зображення скульптур, мозаїк, витворів із художнього скла, пластиліну, а також витинанок і різних колажів.

позиторам Д. Бортнянському (Київ, 2016), М. Березовському (Київ, 2018), А. Веделю (Київ, 2018), М. Лисенку (Донецьк, 2008), М. Леонтовичу (Київ, 2016), К. Стеценку (Київ, 2020), народній співачці Марусі Чурай (Київ, 2016), оперним — О. Петрусенко (Київ, 2008) і С. Крушельницькій (Донецьк, 2008; Київ, 2020). Деякі з її творів нещодавно отримали друге життя в гарно проілюстрованих перевиданнях.

Ідея створення музичної біографії для дітей та юнацтва реалізувалася в межах новостворених арт- і культ-літературних проектів у форматі тематичних книжкових серій про діячів українського мистецтва, орієнтованих на сучасних підлітків³. Характерною рисою орієнтованих на підлітків біографій про музикантів є поєднання двох різних жанрових принципів викладення їх змісту і форми: використання фактів життєдіяльності та документальної бази біографії у творах Н. Топської пов'язані з тяжінням авторки до художньої образності викладу, вишуканості мови й уваги до слова, «вільних» інтерпретацій окремих подій. Письменниця щедро використовує різні фотодокументи, зокрема й приватних архівів, пейзажні малюнки, художні портрети й жанрово-побутові композиції українських (іноді зарубіжних) художників, що посилюють і поглиблюють емоційне тло, на основі чого відбувається сприйняття дитиною неповторного мистецького образу. І це закономірно, бо дивовижна краса української природи постійно надихала до життя і творчості представників мистецького середовища, передусім композиторів. Сторінки своїх книг-біографій про музикантів Н. Топська оздоблює малюнками відомих і малознаних тогочасних майстрів пензля, серед них роботи М. Бурачека, О. Кульчицької, І. Труша, І. Їжакевича, О. Новаківського, К. Трутовського, П. Левченка, С. Світославського, М. Біласа, А. Жерделі, А. Ланге, С. Тодоса та багатьох інших. Через ілюстрування тексту (тут і зображення будівель, архітектурних споруд, міських ландшафтів, і улюблених містечок, вуличок, куточків природи, побутових сцен), автор намагається «пробудити» емоцію читача, занурити його у внутрішній стан персонажа та «почуття» музики душі.

Взагалі ілюстрації в книжках Н. Топської виконують своєрідну функцію емоційного «провідника». Спосіб візуалізації тексту, що (замість музики) ніби додає йому необхідного «звучання» і настрою, дає змогу тримати дитину в зоні постійної уваги. Будь-яка розмова про музиканта, біографічна зокрема, завжди справа непроста, адже митець реалізує себе в житті через свою Музику, котру юний читач, на

---

³ Автор адресує книгу дітям середнього і старшого шкільного віку, а також усім, хто цікавиться українською музичною культурою.

жаль, може, ніколи не чув. Натомість в ідеалі деякі твори композиторів було б важливо вміти ідентифікувати на слух. Із цією метою, що правда, для фахових спеціалістів і дорослих любителів музики в нашій країні вже існує практика видання книжок, укомплектованих CD⁴, що нині є актуальною як ніколи і потребує впровадження цієї практики в галузь музичної біографіки для дітей.

Серія Н. Топської «Золота доба української музики» є ще однією спробою реконструювання «непростих» біографій визнаних у світі геніальних творців духовної музики, розкриття їх надзвичайної людської суті як справжніх велетнів духу — Д. Бортнянського, композиторів трагічної долі М. Березовського та А. Веделя. Натомість її серія «Видатні діячі української культури» в іншому ракурсі репрезентує життєписи відомих історичних персонажів, вимальовуючи колективний портрет українських митців ХІХ — першої половини ХХ ст. із числа письменників, художників і музикантів. Таким чином авторка домагається концентрації уваги навколо індивідуальності кожного з митців окремо, але водночас у контенті макросвіту української культури, де біографії героїв існують у переплетенні їхніх доль, нерозривності професійних, дружніх і родинних стосунків. Яскравим прикладом стає біографія видатної оперної та концертної співачки світової слави С. Крушельницької, для якої доленосне значення мали стосунки з письменниками І. Франком, В. Стефаником, М. Павликом, художником І. Трушем. Епіграф, що випереджає знайомство з персонажами серії «видатних особистостей», є ідейним ключем авторської інтерпретації кожної біографії, і водночас — сприйняття її читачем. Свій, неповторний вислів якнайкраще характеризує індивідуальність митця: для С. Крушельницької це — «Я своє серце лікую головою», а для К. Стеценка — «Я слухатимуся свого розуму і серця».

Чудові мотивуючі оповіді про С. Крушельницьку та ще Квітку Цісік містять краще на сьогодні за якістю текстів і добром персонажів серед біографічних довідкових видань для дітей «Дивовижні особистості, які змінили ХХ століття: 20 дивовижних дівчат, які змінили ХХ століття. 20 дивовижних хлопців, які змінили ХХ століття» київського видавництва ІРІО (2020). Чіткою орієнтацією на західноєвропейські зразки біографічної прози та відповідні моделі поширення біографічного читання позначені й широко знані біографічні дитячі серії цього видавництва «Видатні особистості. Біографічні нариси для дітей» і «Видатні українці. Люди, які творили

⁴ Йдеться про кн.: Сильвестров В. Дочекається музики. Лекції-бесіди: за матеріалами зустрічей, організованих Сергієм Пілютиковим (Київ, 2011). Це одне з перших книжкових видань із музичної біографіки, укомплектованих компакт-дисками музичних творів.

історію». Кожна книжка містить художні оповіді про дитинство, мрії, життєвий шлях і досягнення окремого персонажа та яскраві сучасні ілюстрації, котрі додають читанню смаку. Добір персонажів орієнтований на максимальну «впізнаваність» кожної постаті сучасним читачем, її «присутність» у медійному просторі. Тому єдиним життєписом музиканта в серії є на сьогодні розповідь І. Панасова про знакову і зіркову водночас постать Кузьми Скрябіна (Київ, 2019).

Такий підхід до формування кола персонажів біографічної серії і окремих видань поширений у світі, бо комерціалізація книговидавництва формує «масовість сприйняття». Насамперед популярні книги-бестселери, в основі яких — культовий герой певного покоління чи популярні сучасники. Тому життєписи музикантів у західній книзі для дітей і юні є швидше мотивуючою та розвивальною літературою, ніж традиційною-біографічною. Зокрема, популярна серія настільних книжок-білінгв (англійська-іспанська) «A Lil' Libros Bilingual Biography», вигадана Петті Родрігес та Аріаною Стейн, не лише стисло оповідає про шлях до успіху знаних співаків, скажімо Селени (Selena. L.A., 2018), а й розвиває білінгварне мовлення. Одна з найбільших дитячих біографічних серій, у якій чимало місця відведено музикантам, «Who Was ...?» ознайомлює з життєписами «класиків», яких слід «впізнавати», — байдуже, йдеться про Моцарта, Бетховена чи «Бітлз». У книжках чорно-білі ілюстрації та стислі оповідки з життя персонажа, є бібліографія та дати життя. Також долі музик — Девіда Боуї, Доллі Партон (2019) та інших — широко представлені в знаній мотивуючій біографічній серії для дітей «Little People, BIG DREAMS», куди входять настільні книжки для читання вголос малюкам, а також книжки-картинки для початкового самостійного читання. Також серія містить подарункові набори, що дають змогу колекціонувати книги за темами (зокрема, й «музики»). До наборів входять паперові ляльки, навчальні картки, ігри тощо. Поширені також видання, присвячені виконавцям окремих музичних напрямів (наприклад, «The Story of Country Board book» (2020) про кантрі), автобіографії музикантів (скажімо, «Trombone Shorty Hardcover» (2015) Троя Ендрюса (Troy Andrews), проілюстрована визнаним майстром Брайаном Коллієром (Bryan Collier)), різноманітні «офіційні біографії» популярних серед підлітків музичних гуртів, де зазвичай уміщують малознані світлини, оповіді із закулісного життя тощо (як-от «Why Don't We: In the Lime-light Hardcover» (2018)), а також серії, розраховані на прихильників визнаних музикантів сучасності (наприклад, життєписи «Star Biographies» (оповіді про Джастіна Бібера та ін.)), розмальовки «Coloring Book: Colouring Picture Book For One and Only Fans» (різноманітні сюжетні зображення Леді Гага та інших) [9; 10].

Ведучи мову про музично-біографічні видання для дітей в Україні та популяризацію відповідного читання, не можна оминати увагою значну роботу дитячих бібліотек країни, зокрема щодо підготовки розмаїтих за жанрами рекомендаційних покажчиків, присвячених музикантам. Серед них *бібліографічні дослідження* (як-от «Чайковський у Харкові» (ОКЗ «Харківська обл. б-ка для дітей», 2016)), *сценарії літературних заходів* (скажімо, «Жайворонок буковинського краю: до 180-річчя від дня народж. С. Воробкевича (1836–1903)» (Чернівецька ОБД, 2016)), *мандрівки у світ дитинства* (наприклад, «Білий птах Буковини: до 75-річчя від дня народж. І. Миколайчука» (Чернівецька ОБД, 2016)) тощо. Окремо слід відзначити ґрунтовні ювілейні інформаційні бібліографічні списки для організаторів дитячого читання, укладені фахівцями Національної бібліотеки України для дітей («Лірично-сонячне світло в музиці» до 90-річчя від дня народження І. Шамо (Київ, 2014), «Я народився разом із весною, щоб все живе будить від сну...» до 85-річчя від дня народження О. Білаша (Київ, 2016), «Український ювелір хорової музики» до 140-річчя від дня народження М. Леонтовича (Київ, 2017), «Соломія Крушельницька — зірка оперної сцени» до 145-річчя від дня народження (Київ, 2017), «Гордість української музики» до 130-річчя від дня народження Л. Ревуцького (Київ, 2018), «Водограй таланту Володимира Івасюка» до 70-річчя від дня народження (Київ, 2019)).

Підсумовуючи, маємо визнати, що навіть побіжний огляд музично-біографічних видань для дітей і юні в Україні засвідчує значні зрушення, що сталися й продовжують відбуватися у свідомості української спільноти, котра нині переживає один із найскладніших, можливо, визначальний цивілізаційний злам у власній самоідентифікації. Поступово звичними в дитячому біографічному читанні стають раніше відсутні в ньому мотивуючі оповіді про сучасних кумирів молоді (такі як Кузьма Скрябін) і представників українства, які зреалізували себе за межами країни та є всесвітньо знайомими (Роксолана, Квітка Цісик та інші), гендерно акцентовані видання, книжки-картинки тощо.

Водночас виховний контент дослідження дав змогу означити ракурс взаємодії між вітчизняними літераторами-біографістами та дослідниками, розставити акценти їх окремих «виробничих» функцій і комунікацій. Незважаючи на існуючу між ними близькість поглядів, певні відмінності в підходах очевидні. Творчим наративом видається нині позиція дитячих письменників, котрі порушують у своїх працях гуманітарно-філософські проблеми: закріплення попиту на біографічну літературу в дітей і молоді, виховання потреби цінувати чужий і розвивати свій талант, орієнтуючись на високі професійні стандарти

та унікальний творчий дар того чи того митця. Піднята авторами висока планка змістової якості нерозривно поєднана з їхнім умінням правильно знаходити форму біографічної оповіді, відтак — майстерно подавати (виписувати) образ, створюючи «свого» персонажа, знаходячи в прообразі щось таке незвичайне, що зможе зацікавити, «зачепити» юних читачів.

Дослідник, натомість, вивчаючи «зовнішні» та «внутрішні» чинники і закономірності тих самих процесів, але вже з позицій їх механіки, інструментарію, комунікації тощо, орієнтується на очевидну цінність цієї практики для тих, хто цікавиться технікою письма в жанрі біографії для дітей різного віку, оскільки градація підходів тут є дуже відчутною. На сучасному етапі розвитку дитячої музично-біографічної літератури, котрий можна кваліфікувати як етап закладання її основ, багато різних питань потрапляють до уваги дослідників, що надалі можуть поступово знецінитися. Але нині навіть перманентне відстеження окремих музично-біографічних праць і фактичних даних про авторів з метою відтворення географії, хронології їх створення та видання дає змогу оцінити масштаб інтелектуальної власності, накопичений у цій галузі в динаміці гуманітарних трансформацій країни.

1. Галич О. А. Fiction і non Fiction в літературі: проблеми теорії та історії : монографія / О. А. Галич. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2013. – 368 с.
2. Зелінська А. А. Типологічна класифікація біографічних видань / А. А. Зелінська // Вісник Книжкової палати. – 2018. – № 1. – С. 25–29.
3. Зелінська А. А. Українська біографічна книга non-фікшн у розрізі проблемного підходу / А. А. Зелінська // Вісник Книжкової палати. – 2018. – № 7. – С. 15–21.
4. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст. : моногр. / Тетяна Качак. – Київ : Академвидав, 2018. – 317 с.
5. Овдійчук Л. Жанрово-стильові особливості сучасної біографічної прози для дітей / Лілія Овдійчук // Питання літературознавства. – Чернівці, 2014. – Вип. 90. – С. 156–169. <https://doi.org/10.31861/pytlit2014.90.156>
6. Bader V. Persons of Interest: The Untold Rewards of Picture Book Biographies / Barbara Bader // The Horn Book Magazine. – 2013. – Vol. 89. – Is. 5. – P. 11–18.
7. Hellman B. Fairy Tales and True Stories: The History of Russian Literature for Children and Young People (1574–2010) / Ben Hellman. – Leiden ; Boston : Brill, 2013. – 588 p. <https://doi.org/10.1163/9789004256385>
8. Kesler T. Evoking the World of Poetic Nonfiction Picture Books / Ted Kesler // Children's Literature in Education. – 2012. – Vol. 43. – Is. 4. – P. 338–354. <https://doi.org/10.1007/s10583-012-9173-4>
9. Wenjen M. Celebrating Musicians in Picture Books / Mia Wenjen // Pragmatic Mom. – 2018, October 15. – Access mode: <https://www.pragmatic-mom.com/2018/10/celebrating-musicians-in-picture-books/> – Title from screen. – (Date of access: 2019, June 28).

10. Wenjen M. African-American Female Musicians Picture Books / Mia Wenjen // *Pragmatic Mom*. – 2016, March 11. – Access mode: <https://www.pragmaticmom.com/2016/03/african-american-musical-pioneers/> – Title from screen. – (Date of access: 2019, June 28).

REFERENCES

1. Halych, O. A. (2013). *Fiction i non Fiction v literaturi: problemy teorii ta istorii* [Fiction and non Fiction in literature: problems of theory and history]. Lugansk, Ukraine: SPD Rieznikov V. S. [In Ukrainian].
2. Zelinska, A. A. (2018). Typolohichna klasyfikatsiia biohrafichnykh vydan [Typological classification of biographical publications]. *Visnyk Knyzhkovoï Palaty, 1*, 25-29. [In Ukrainian].
3. Zelinska, A. A. (2018). Ukrainska biohrafichna knyha non-fikshn u rozrizi problemnoho pidkhodu [Ukrainian biographical non-fiction book in terms of problem approach]. *Visnyk Knyzhkovoï Palaty, 7*, 15-21. [In Ukrainian].
4. Kachak, T. (2018). *Tendentsii rozvytku ukrainskoi prozy dlia ditei ta yunatstva pochatku 21 st.* [Trends in the development of Ukrainian prose for children and adolescents beginning of the 21 century]. Kyiv, Ukraine: Akademvydav. [In Ukrainian].
5. Ovdiihuk, L. (2014). Zhanrovo-stylovi osoblyvosti suchasnoi biohrafichnoi prozy dlia ditei [Genre and Stylistic Specifics of the Modern Biographic Prose for Children]. In *Pytannia literaturoznavstva* (Vol. 90, pp. 156-169). <https://doi.org/10.31861/pytlit2014.90.156> [In Ukrainian].
6. Bader, B. (2013). Persons of Interest: The Untold Rewards of Picture Book Biographies. *The Horn Book Magazine, 89*(5), 11-18. [In English].
7. Hellman, B. (2013). *Fairy Tales and True Stories: The History of Russian Literature for Children and Young People (1574–2010)*. Leiden, Netherlands: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004256385> [In English].
8. Kesler, T. (2012). Evoking the World of Poetic Nonfiction Picture Books. *Children's Literature in Education, 43*(4), 338-354. <https://doi.org/10.1007/s10583-012-9173-4> [In English].
9. Wenjen, M. (2018, October 15). Celebrating Musicians in Picture Books. In *Pragmatic Mom*. Retrieved from <https://www.pragmaticmom.com/2018/10/celebrating-musicians-in-picture-books/> [In English].
10. Wenjen, M. (2016, March 11). African-American Female Musicians in Picture Books. In *Pragmatic Mom*. Retrieved from <https://www.pragmaticmom.com/2016/03/african-american-musical-pioneers/> [In English].

Стаття надійшла 31.05.2020 р.

Olena BUGAEVA, Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate, Institute of Biographical Research, VNLU (Kyiv, Ukraine).

Nataliia MARCHENKO, Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate, Institute of Biographical Research, VNLU (Kyiv, Ukraine).

The latest Ukrainian biographical publications for children and youth about musicians.

For the first time an attempt was made to systematize and generalize modern Ukrainian musical and biographical editions of fiction and non-fiction for children and youth and to analyze typical approaches to the selection of musicians and

ways of retelling their biographies for readers-children of different ages. Biographical works for children and youth about Ukrainian musicians by N. Topska, as well as publications about domestic musicians in the book series “Life of outstanding children”, “12 points. History of Ukraine” “A priori - for children”, “Outstanding Ukrainians. People who made history” and the collections “She Did It” and “Amazing Personalities That Changed the 20th Century: 20 Amazing Girls That Changed the 20th Century. 20 Amazing Guys That Changed the 20th Century” are considered.

The issue of reflecting the biographies of Ukrainian musicians in a books for children and youth is not the subject of systematic research today, but exists as isolated mentions in the context of general biographical studies of books for children and biographic discussions and reviews of individual publications.

It was found that after the dramatic events of 2014, children’s biographical publications were supplemented by motivational stories about modern idols of youth (for example, Kuzma Scriabin), Ukrainians of the diaspora who realized themselves outside the country (Kvitka Tsisyk), as well as gender publications, picture books and so on.

The genre features of biographical works, reflected in the plot, system of images, chronotope, stylistic features of texts are determined. The important role of musical and pictorial illustration in revealing to children the individual peculiarities of musicians’ perception of the world is pointed out. The specific features of documentary literature in biographical stories for children are traced, as well as the peculiarities in the choice of means, methods of drawing and the author’s position.

Key words: music and biographical publications for children and youth, book for children and youth, biography of a musician for children and youth, biography.